

מוטי קפלן

מוטי קפלן מתכננים בע"מ

ציטוט מומלץ

קפלן מ. 2020. תמ"א אחת –
היבטים אקולוגיים וסביבתיים.
אקולוגיה וסביבה 11(2): 8–10.

איור 3. תנודת שפך נחל נעמן לים

מיקום שפך הנחל

2019 —

2018 —

2007 —

2005 —

תמ"א אחת – היבטים אקולוגיים וסביבתיים

[בקצרה](#)

גיליון קיץ 2020 / כרך 11(2)

23 ביוני, 2020

תמ"א אחת היא תוכנית מתאר ארצית, הכוללת ומאחדת את מרבית תוכניות המתאר הארציות בדרך תמציתית ובהירה. התוכנית הוכנה על פי החלטת ממשלת ישראל ממרץ 2012 מתוך רצון להקל על תהליכי תכנון ואישור של תוכניות פיתוח לסוגיהן ולפשט אותם. תמ"א אחת אושרה בישיבת ממשלה ב-12.1.2020. עם אישורה בטלות כל תוכניות המתאר הארציות הכלולות בה, על הוראותיהן ותשריטיהן, מאחר שעיקריהן הוטמעו בפרקי תמ"א אחת.

התכנון המתארי עוסק בפיתוח לצד שימור. לשניהם ביטוי בתכנון הארצי – בתוכניות העוסקות בתשתיות ובתוכניות העוסקות בשטחים פתוחים. בהתאם לכך, מורכבת תמ"א אחת משתי חטיבות (ראו [טבלה 1](#)): **חטיבת תשתיות**, המסדירה הקמה ותפעול של מערכות מים, אנרגיה, פסולת, דרכים; **חטיבת שטחים פתוחים**, הכוללת שמורות טבע, גנים לאומיים, יערות, נחלים וחופים, וקובעת הוראות להגנתם ולטיפוחם.

טבלה 1

תכולת תמ"א אחת – החלוקה לחטיבות, לקבוצות ולפרקים

טבלה 1. תכולת תמ"א אחת – החלוקה לחטיבות, לקבוצות ולפרקים

חטיבה	קבוצה	פרק
תשתיות	משאבים	מים
		גז
		תחנות כוח קטנות
		מתקנים פוטרוולטאיים
		פסולת
	קרקע	מסילות ברזל
שטחים פתוחים	תחבורה	דרכים
		שטחים מוגנים שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות
	שטחים מערכתיים	נחלים
		חופים

הדברים הבאים יתארו בעיקר את התוכניות המוכרות לעוסקים בשמירת טבע, באקולוגיה ובסביבה, ובהן: תמ"א 8 לשמורות טבע, גנים לאומיים ושמורות נוף, תמ"א 13 לחופי הים התיכון, תמ"א 22 ליער ולייעור, תמ"א 34/ב/3 לנחלים ולניקוז. תוכניות אלה הומרו לשלושה פרקים בתמ"א אחת: שטחים מוגנים (שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות), נחלים וחופים.

פרקי תמ"א אחת העוסקים בניהול נגר עילי, בהנחיות לבנייה משמרת מים ולצמצום נזקי הצפות ובהנחיות להגנה על מי התהום, מוצגים בהרחבה במדור "שולחן הדיונים" ([ראו כאן](#)).

השוואה בין התוכניות הוותיקות ובין תמ"א אחת תגלה ביניהן הבדלים רבים, והעיקרי בהם – תוספת משמעותית של שטחים מוגנים. הדבר נעשה מתוך גישה הגורסת כי כשם שנדרשת תוספת משמעותית של שטחים לפיתוח לנוכח הגידול באוכלוסייה ובצורכי המשק, כך נדרשת גם תוספת שטחים שיישמרו בהם נכסיה האקולוגיים של מדינת ישראל, המופיעים בעיקר בשטחים הפתוחים, בצירי הנחלים ובחופי הים. חיזוק ההגנה על המערכות האקולוגיות בישראל קיבל כמה ביטויים המפורטים להלן.

תוספת של שטחים פתוחים ערכיים וחיזוק מעמדם

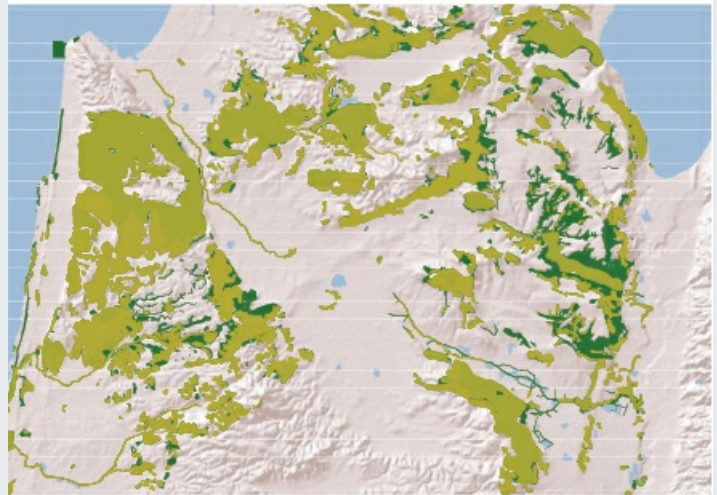
התכנוני

תמ"א אחת הוסיפה למערך השטחים המוגנים כ-670,000 דונם שמורות טבע וגנים לאומיים וכ-30,000 דונם שטחי יער (ראו [איור 1](#)). שטחים שהיו מוגנים בתוכניות מתאר מקומיות או מחוזיות (ועל כן מעמדם היה חלש, וניתן לשינוי בקלות יחסית), הועלו למדרג השמירה הגבוה – תוכנית מתאר ארצית – שכדי לשנותה ולבטלה נדרשים דיון והחלטה במועצה הארצית לתכנון ולבנייה, ולאחר מכן אישור בממשלה. עניין מורכב לכל הדעות. כמו כן, בעוד שעל פי הוראות תמ"א 8, ניתן לגרוע שליש משטח שמורת טבע או גן לאומי, תמ"א אחת צמצמה סף זה ל-15% בלבד. מעבר לכך תיחשב הגריעה שינוי בתוכנית, ותידרש לאישור ממשלה. ולבסוף, בתמ"א אחת יש תוספת משמעותית של צירי נחלים ראשיים ומשניים, המסתכמת בכ-2,500 ק"מ. כנגד זאת, נמחקו כמה עשרות קילומטרים של קטעי נחלים זעירים, הנעדרים חשיבות ברמה הארצית (ראו [איור 2](#)).

איור 1

תוספת שטחים מוגנים, שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות בתמ"א אחת על פני תמ"א 8 ותמ"א 22

איור 1. תוספת שטחים מוגנים, שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות בתמ"א אחת על פני תמ"א 8 ותמ"א 22

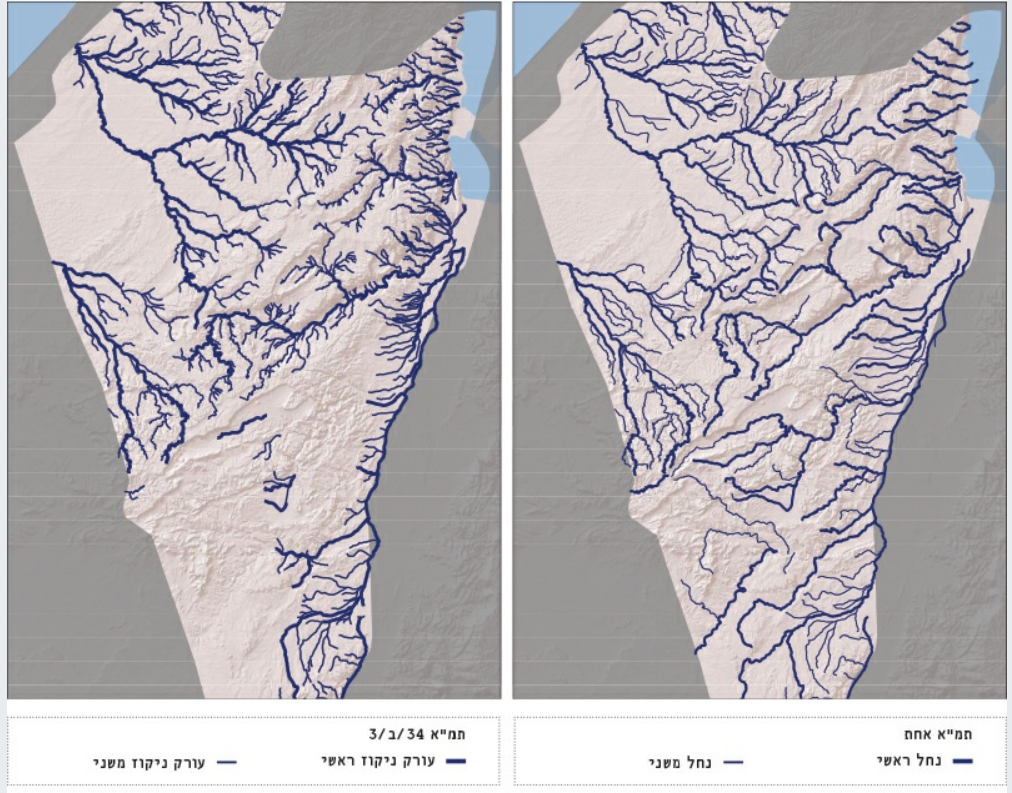

■ שטחים מוגנים (שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות)
בתמ"א 8 ובתמ"א 22
■ תוספת שטחים מוגנים בתמ"א אחת

איור 2

תוספת צירי נחלים, והשמטת נחלים זעירים בתשריטת תמ"א אחת (מימין) לעומת תמ"א 34 ב/3 נחלים וניקוז (משמאל)

איור 2. חוספה צירי נחלים, והשטח נחלים זעירים בחשית תמ"א אחת (מימין) לעומת תמ"א 34/ב/3 נחלים וניקוז (משמאל)

נחלים כמסדרונות אקולוגיים

לצד תמ"א 35, שסימנה מסדרונות אקולוגיים ברמה הארצית, מציבה תמ"א אחת רשת מסדרונות לאורכה ולרוחבה של הארץ, בדמותה של רשת הנחלים ברמה המקומית, האזורית והארצית. במטרות פרק הנחלים נקבע תפקוד הנחל כ"מסדרון אקולוגי המחבר בין שטחים טבעיים, והוא בעל ערכים אקולוגיים, נופיים ומורפולוגיים בפני עצמו". מטרה זו מבטאת את תכונת הנחלים כצירים פתוחים וטבעיים, המשמשים נתיבי מעבר למיני צומח וחי.

צירי הנחלים רציפים ומאפשרים תנועה ללא מכשולים, מחברים בין מוקדים טבעיים, במעלה ובמורד. ציר הנחל – מסדרון הבסיס – ניתן להרחבה בשטחי חיץ תומכים על פי תנאי השטח והסוגים והמינים של החי והצומח העוברים בו.

כדי לאפשר לרשת צירי הנחלים לקיים את תפקידם כמסדרונות אקולוגיים נקבעו הוראות המגבילות הפרעות לתפקוד זה: איסור פעילות עיבוד חקלאי באפיק הנחל וברצועת המגן (5 מטרים משפת הנחל), והסתייגות מהקמת מבנים חקלאיים ברצועת ההשפעה של הנחל. נוסף על כך, נקבע בתמ"א אחת ייעוד שטח חדש – "שטח הצפה", הנוסף ל"פְּשֵׁט ההצפה", הכולל שטחים מנותקים מן הנחל, שהתקיימו בהם ביצות ובתי גידול לחים. השטחים אותרו בעזרת אנשי רשות הטבע והגנים והחברה להגנת הטבע, בין השאר באמצעות תצלומי אוויר ישנים ומפות בריטיות מהמאה ה-19. בתמ"א אחת סומנו 29 שטחי הצפה בשטח כולל של כ-27 דונם, ובו "תינתן עדיפות לשמירת השטח בטבעיות". זהו חידוש מרענן בשפת שמירת הטבע בישראל, המחזק את מחויבותה של ישראל לאמנת כְּמֶקָר לשימור בתי גידול לחים.

יזוק ההגנה על המערכת האקולוגית החופית

פרק החופים בתמ"א אחת קבע עקרונות לשמירת חופי הים, ובהם שמירת ערכי טבע, רציפות ומבטים פתוחים לאורך החופים. גם בפרק זה נקבעו ייעודי שטח חדשים, המותאמים לסביבה הימית:

מכלול חוף – שטח פתוח בזיקה לים, בעל ערכים ותפקודים טבעיים, ובו יישמרו שטחים פתוחים ורציפים, ניצבים לחוף, ומסדרונות אקולוגיים בין הים והחוף לשטחים טבעיים בעורף החוף. בדרך זו מבטיחה תמ"א אחת שטחים רחבי ידיים בעורף החוף (הרחק מתחום 100 המטרים האסורים בפיתוח) המגיעים למרחק כ-2.5 ק"מ משפת הים, ומספקים חיץ, הגנה וסביבה

תומכת.

שפך נחל – מוצא שפכי הנחלים הגדולים אל הים אינו קבוע, והוא נע צפונה ודרומה על פני מרחב גדול. לאזור התנודה חשיבות אקולוגית, בשל המפגש הייחודי-תנודתי הנוצר בין סביבת מים מתוקים ומי הים המלוחים. תמ"א אחת קבעה כי שפך הנחל יישאר ככל הניתן במצבו הטבעי (ראו [איור 3](#)).

איור 3 תנודת שפך נחל נעמן לים

איור 3. תנודת שפך נחל נעמן לים

מיקום שפך הנחל
2019 — 2018 — 2007 — 2005 —

היבטים סביבתיים בתכנון תשתיות

לצד הדאגה הישירה להיבטים האקולוגיים והסביבתיים, קובעת תמ"א אחת שורת כללים והוראות לצמצום ולמזעור פגיעה בטבע, בסביבה ובנוף (שאין מנוס ממנה) הנובעת מפיתוח של מיזמי תשתיות. עקרונות אלה, שהיו פזורים בתוכניות התשתיות ולעיתים אף נעדרו מהן, חלים מעתה על כל תשתית המוקמת בכל שטחה של הארץ. להלן עיקרי ההוראות:

הצמדת תשתיות ושילובן – "בעת תכנון מערכות תשתיות יש לתת עדיפות להצמדתן ולשילובן ובכפוף לשיקולים תפעוליים, בטיחותיים, סביבתיים ונופיים... למניעת פגיעה בשטחים פתוחים. בעת תכנון קווי תשתית תינתן עדיפות לשילובן ברצועות תשתית מאוחדות..."

מזעור השפעות סביבתיות – "תכנון תשתיות ומבנים יכול לנחית למזעור מפגעים ומטרדים הצפויים בעת ההקמה והתפעול... הנחיות לפתרונות לעודפי עפר, לעיצוב חזותי, לנצפות ולהשתלבות בנוף, ולשיקום השטח ולהסדרתו לאחר ההקמה ובתום הפעילות".

שמירת השטחים הפתוחים וטיפוחם – הדאגה לשטחים הפתוחים צריכה להיעשות בדגש על רצף, מאפייני הנוף, תרבות ומורשת, חקלאות, סביבה וחזות, המגוון הביולוגי והמערכות האקולוגיות הטבעיות ששירותיהן חיוניים לקיום השטחים הפתוחים והאדם. יש להנגיש את השטחים הפתוחים לציבור למטרות פנאי בחיק הטבע, חינוך, תיור וטיול תוך שמירת ערכיהם והדגשת התנאים הטבעיים המקומיים.

סיכום

לקיום המגוון הביולוגי נדרשים שטחים רחבי ידיים ורציפים, ובלעדיהם הוא יאבד מערכו. פרידה מתמ"א 8, תמ"א 13 ותמ"א 22, שנעשו שם נרדף לשמירת טבע בישראל, אינה דבר של מה בכך למי שהורגל בהן. תמ"א אחת הוסיפה היקף רב של שטחים פתוחים מוגנים (שמורות טבע ויערות, צירי נחלים ושטחים בעלי זיקה לחופי ים) והעמיקה את ההגנה עליהם. מהלכים אלה הושגו לא מעט בזכות הגופים הירוקים ואנשי מנהל התכנון במשרד האוצר, שלמרות החשש המוצדק מביטולן של התוכניות הוותיקות השכילו ליצור תוכנית חדשה, המחזקת את שמירת הטבע והדאגה לסביבה.